

ИЛМНИНГ ҚЎЙНИДА ЯШАГАН ИНСОН

Кубаев Қобил Умарович

Ренессанс таълим университети

Филология фанлари номзоди, доцент

**Хар қадамда учрар минг одам,
Минг қадамда учрар бир инсон.**

Бу фоний дунёда ҳамма нарса ўткинчи: орзу ҳавас ҳам, мол-дунё ҳам, истак ва хоҳишлар ҳам ўзининг интиҳосига эга. Яъни бугун муҳим деб қараладиган масалалар бир кун келиб ўз долзарблигини йўқотиши табиий. Бугунги қаҳрамонимиз ҳаёти вақт синовидан ўтгач тарих номини олишга мажбур. Ҳатто, инсон деб аталмиш олий мавжудот ҳам ўз умрининг чегарасига эга. Демак, одамдан, бу фоний дунёни тарк этгач, фақат хотира, қилган улў амаллари ва яхши номи қолади, холос. Бироқ инсоннинг ёди боқий, қадри улўғдир. Халқимизда шундай нақл бор: “Хар қадамда минглаб одамлар учраши мумкин, бироқ, минг қадамда бир инсон учрайди”. Авлодлар шундай инсонларни эсласа, хотирласа, уларнинг шаънига яхши гап айтгудек бўлса, ҳамиша хайрлидир. Зеро, Мир Алишер Навоий бобомиз айтганидек:

**Кимки бир кўнгли бузуқнинг хотирин шод айлагай,
Онча борким Каъба вайрон бўлса, обод айлагай.**

яъни, кимки бир меҳрга муҳтож, кўнгли ўксик одамга ёрдам берса, ёки ўтганларни хотирласа, вайрон бўлган Каъбани қайта тиклаб, уни обод қилишдек улкан савобни олади дейди.

Ана шундай инсонлар ҳақида сўз кетганда мен алоҳида меҳр ва муҳаббат, ҳурмат ва эҳтиром билан эслайдиган азиз кишиларимдан бири – филология фанлари доктори, профессор Нўмон Раҳимжонов. Бугун домламизни ёд этаётганларнинг ҳаммаси ҳам ана шундай савобдан баҳраманд бўлаётир десак, айни муддао.

Мен ҳам домла билан чорак аср устоз-шогирд бўлиб, бир биримизга анча яқин, синашта бўлиб қолганмиз ҳақида, қисқача, ўз хотираларимни қоғозга туширишга қарор қилдим. Шу йиллар мобайнида одамзоднинг қандай камтар, камсукум бўлишини, шунингдек, шогирдларига, илм аҳлларига, илмга, оиласига фидойи бўлишини шу одамда кўрганман, десам хато бўлмаса керак.

ЎҚИТУВЧИЛИКДАН ИЛМГА

1993 йили Гулистон давлат университети Илмий кенгашининг қарори билан Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академиясининг Тил ва адабиёт институтига стажёр-тадқиқотчиликка жўнатиладиган бўлдим. ГулДУдаги устозларим у ердаги шарт-шароит ва илмий жамоатчилик, устоз домлалар ҳақида ўзларининг фикрларини айтишиб, мени улар билан таништиргандай бўлишди. Боргандан кейин, албатта, расмий ҳужжатларни тайёрлаб, сўнг асосий иш – илм билан шуғулланиш, асосий кучни шунга қаратиш лозимлигини қайта-қайта уқдиришди. Албатта, Марказдаги катта олимлар, илмий муҳит ҳақида эндигина институтни битириб, икки йил нари-берисида ишлаган ёш ўқитувчи учун буларнинг бари баланд тоғнинг чўққисидек бир гап эди. Кўч-кўронни йиғиштириб, қайдасан Тошкент, деб марказга қараб йўл олдим.

КАТТА ИЛМ ДАРГОҲИДА

Институтга келиб, биринчи учрашган одамим устоз Нўмон Раҳмижонов бўлган. Қаерга киришни билмай, ҳар бир эшикка қараб, адашган одамга ўхшаб юрган бўлсам керак рўпарамдан келаётган одам: “Кечирасиз, кимнидир қидиряпсизми?” – деб сўради. Мен, бир оз довдираганнамо оҳангда, шу ерга стажировкага жўнатишганимни айтдим. Иккинчи қаватдан у киши мени тўртинчи қаватга бошлаб чиқди. Хонага киргандан сўнг, қаердан келганимни, қанақа мавзуда илмий иш олиб бораётганимни, илмий раҳбарим кимлигини сўради. Илмий раҳбаримнинг исми шарифини айтишим билан Нўмон аканинг кайфияти кўтарилгандай бўлди. Кейин билсам, иккаласи ТошДУ (ҳозирги Миллий университет) Филология факултетининг бир гуруҳида таҳсил олишган экан. Домла хотиралари ҳақида бир оз гапириб бергач, қайси бўлимда стажировка ўташимни сўради. Мен бу даргоҳда қанақа бўлимлар борлигини билмаслигим, диссертациямнинг мавзуси қайси бўлимга тўғри келса, ўша бўлимда ўташимни айтдим. Гулистон давлат университетининг мавзу тасдиғи тўғрисидаги Илмий Кенгаш қарори ва тегишли ҳужжатларни ҳам тақдим қилдим. Устоз пешиндан кейин, институт раҳбариятига айтган бўлса керак-да, дарров бўлимларнинг қўшма йиғилишини ташкил қилишди. Йиғилишда республика адабиётшуносларининг дарғалари: Наим Каримов, Ғаффор Мўминов, Абдуқодир Ҳайитметов, Ҳафиз Абдусаматов, Азиз Қаюмов, Эрик Каримов, Нўмон Раҳимжонов (ўтганларининг охиратлари обод бўлсин) каби яна бир қатор таниқли олимлар иштирок этишди. Кўрилаётган масала фақат менга тегишли эди. Йиғилишда Нўмон ака сўзга чиқиб, илмий ишим, ишлаётган таълим муссасам, илмий

раҳбарим ҳақида, ҳаммасини олдиндан билгандай, маъруза қилди. Яна уч тўртта олим муҳокамага қўшилишди. Шундан сўнг қарор қабул қилиниб, менинг бундан кейин қайси бўлимда фаолиятимни давом эттиришим ва диссертациям мавзусининг тасдиғи ҳам бир пасда ҳал бўла қолди.

Стажёр-тадқиқотчиликни Нўмон Раҳимжонов ишлаётган бўлимда бошладим. Бир йиллик режа қилдик. Уларни бажариш бўйича аниқ вақтни белгиладик. Ишлар бошланиб кетди. Домла ҳар чоршанба куни мендан, бажарилган ишлар юзасидан, ҳисобот талаб қилади. Режа асосида, ҳаммаси яхши бажариляпти. Тез орада, деярли, ҳамма устозлар билан танишиб олдим. Институтимиз аспирант ва стажёр-тадқиқотчилари билан ҳамкорлик қила бошладик. Илмий раҳбарим Гулистонда. Тез-тез бориб, раҳбар билан учрашишга имкон йўқ. Келиб кетишга техника кам. Иқтисодий аҳвол ҳам ўзига яраша. Ўша пайтларда менга, вилоятдан келган тадқиқотчига, аниқ йўл-йўриқ кўрсатиб турадиган устоз керак эди. Шунда Нўмон Раҳимжонов ана шундай масъулиятни уз зиммасига олган эди. Домла ҳамма шогирдларига бир хил талаб: вақтни беҳуда ўтказмай қаттиқ ишлаш кераклигини қайта-қайта уқтирарди. Энг асосийси, илмда нималарга қаттиқ амал қилиш кеаклиги, мавзу юзасидан, режа асосида, боблар устида қандай ишлашни эринмасдан ўргатар эди. Шу давр мобайнида домла мени катта илмий муҳитга олиб кирди. Илмда тизимли ишлашга ўргатди, шунингдек, энг асосийси, илмнинг одами қандай бўлиши кераклигини уқдирди.

Бир йил ҳаш-паш дегунча ортда қолди. Диссертация ҳам бир оз шаклланиб қолди. Бу орада номзодлик имтиҳонларини топширдим. Мен устозга: "Мени Гулистон давлат уиверситетида очилган аспирантурага чақиришаяпти", - дедим. Домла ишни тез орада якунлаб, олиб келишимни айтди ва оқ йўл тилаб, кузатдилар.

АСПИРАНТУРА САБОҚЛАРИ ВА УСТОЗ ЎГИТЛАРИ

Аспирантурада ўқиб юрган кезларим Нўмон акани Гулистон давлат уиверситетига, ўзига яқин бўлган дўстлари, "Ўзбек адабиёти" кафедраси аъзолари, танлов фанидан маъруза ўқишга таклиф қилишди. (Ўша пайтдаги кафедра мудиримиз, таниқли адабиётшунос олим - Умрзоқ Ўлжабоев марказнинг нуфузли олимларини кафедрамизга, маъруза ўқиш учун, тез-тез таклиф қилиб турар эди). Бу таклифни домла бажонидил қабул қилди. Чунки бу ерда устознинг курсдошлари, таниқли олимлар: Акрам Тошбекович Каттабеков, Умрзоқ Ўлжабоев (жойлари жаннатдан бўлсин), шунингдек, шогирдлари ҳам бор эди. Мен эса шу кафедранинг аспиранти эдим. Домла

хафтасига бир марта келиб, Замонавий ўзбек шеърляти ва прозасидан машғулотлар олиб борар эди. Устознинг дарсларига кириб кузатиш асносида кўп нарсаларни ўрганар эдик. Ҳар қандай мавзуни домла енгил тушунтирар, талабаларда тушунмаган ўринлар қолмагани учун ҳам саволлар, деярли, бўлмасди. Дарсдан кейинги суҳбатлар шогирдлар билан давом этарди. Илмий ишимдан анча хабардолиги боис устоз кўплаб маслаҳатларини берган. Ҳатто, диссертациямнинг хомаки нусхасини ўқиб, тартибга солиб ўам берган. Ўша пайтда кафедра аъзоларидан: Обида Файзуллаева, Гулчеҳра Қўйлиева, Маҳмуджон Суяров ва Дилноза Тўраевалар домланинг илмий раҳбарлигида ишлаётган тадқиқотчилар эди. Домланинг самарали меҳнатлари туфайли шогирдлар бирин-кетин фан номзодлари бўлишди. Ҳозирда улар Сирдарё илмий муҳитини яратаётган, белгилаб бераётган етакчи олимлар ҳисобланишади.

Нўмон Раҳимжонов ўзини: “Мен Гулистон давлат университетининг профессориман”, - дер эди. Ҳақиқатан ҳам устоз ГулДУда маърузалар ўқиб юрган кезларида кафедрадан ҳужжатларини тўплаб ОАКга жўнатишган. Натижали илмий-тадқиқотлар олиб борганлиги, кафедра профессорлиги, кўплаб фан номзодлари етиштириб чиқарганлигини ҳисобга олиб профессор илмий унвонига лойиқ, деб топишган.

Шунинг учун Нўмон Раҳимжоновнинг узок йиллик ўқитувчилик фаолияти Гулистон давлат университетининг “Ўзбек адабиёти” кафедраси билан боғлиқ, деб бемалол айтишимиз мумкин.

НОМЗОДЛИК ҲИМОЯСИ – КАТТА ИЛМГА СТАРТ

Диссертациямни ўзим ишлаган ГулДУнинг “Ўзбек адабиёти” кафедрасида муҳокамадан ўтказиб, яна Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академиясининг Тил ва адабиёт институтига келдим. Илмий раҳбарим Акрам Каттабеков вафот этган. Ҳимояга илмий раҳбарсиз чиқяпман. Шунда институт раҳбарияти: “Иккинчи раҳбар қилиб Умрзоқ Ўлжабоевни кўйсангиз бўлади”, - дейишди. Шундай қилдик ҳам. Институт директори Тўра Мирзаев: “Ҳозир ҳамма жойда кенгашлар ўз ишини , вақтинча, тўхтатган. Улар иш бошлагунча, сиз илмий семинарлардан ўтиб келаверинг”, - деди. Ҳамма устозларнинг қўллаб-қувватлашлари билан иш тез орада ҳимояга чиқадиган бўлди. Нўмон Раҳимжоновни Кенгаш бир овоздан илмий ишимга эксперт қилиб тайинлабди. Яхши хулоса олингач, ҳимоя куни белгиланди. Халқимиз: “Улкан дарахт катта соя беради”, - деганларидек, катта олимларнинг ҳам бағрикенг бўлар экан. Мен улардан, бир умр, миннатдорман.

Ҳимоя муваффақиятли ўтди. Шунда устоз ёнимга келиб: “Катта ишни бирга давом эттирамиз, раҳбарингиз Акрам Тошбековичнинг ҳам руҳлари шод бўлади”, - деди. Бир оз муддат ўтгач, домла менга “Мустақиллик даври ўзбек адабиётида эпик жанрлар типологияси” мавзусини тавсия қилди. Манбаларни ўрганиб чиққач, рози бўлдим. Диссертация режасини биргаликда ишлаб чиқдик. Иш бошланиб кетди. Тўғриси айтиш керак, менинг ўзим бу борада анча сусткашликка йўл қўйдим. Бирин-кетин вояга етган фарзандларимнинг ўқиши, оила қуриши, уйли-жойли бўлиши, ҳар хил раҳбарлик лавозимлари – ишнинг пайсалга солинишига сабаб бўлди. Албатта бундай гаплар дангаса одамнинг баҳонаси, деса ҳам бўлади.

Домла шундай кунларнинг бирида кўнғироқ қилиб, тайёрлаган материалларимни олиб келишимни айтди. Иш анчайин тўхтаб қолган, домлага нима ваз кўрсатаман, деб айтган нарсаларини олиб келдим. Домлага учрашсам, салом аликдан кейин даб-дурустан: “Сизни Тошкентга олиб келиб ишлатмасам, бўлмайди, шекилли. Кўздан нарида дангасалашиб кетяпсиз”, - дедилар. Олиб келган материалларим ва домланинг битикларини қўшиб, китоб тайёрладик. Китобни Сирдарёнашриётга берганмиз, Сирдарё шаҳри Гулистон билан Тошкентнинг ўртасида жойлашган. Домланинг кўнгли тўлмади шекилли, “Нашриётга бориб, китобни қайта ўқиб чиқамиз”, - дедилар. Учрашдик, меҳмонхонага жойлашиб, икки кун, мутахассисларни жалб қилиб, хатоларини тузатдик. Устознинг кўнгли тўлди, шекилли: “Бу қилган ишимиз бошқача бўлди. Агар китоб хатоликлар билан нашр қилинганда биз, филологларни ўқувчи кечирмас эди. Сиз ҳар доим мана шу гапларни ёдда тутинг ва ҳеч қачон эринманг, амал қилинг”, - деган гапларни айтгани ҳамон қулоғим остида жаранглаб тургандай бўлади.

Шундай қилиб, устоз билан ҳаммуаллифликда “Тарихий қиссалар ҳақиқат излайди” номли монографиямиз 2005-йил “Адолат” нашриётининг грифи билан Сирдарё шаҳридаги нашриётларнинг бирида чоп этилди. Катта ишлар ҳам анча силжиб қолди.

МОСКВА САФАРИ ТААССУРОТЛАРИ

Домла бир иш бошласалар, албатта, унга сидқидилдан, масъулият билан ёндашар эдилар. Мавзу танлаб, китоб ё мақола ёзмакчи бўлса мавзуга алоқадор манбаларни (у қаерда бўлишидан қатъий назар) тўплаб, уларни синчиклаб таҳлилдан ўтказиб, якуний қарорга келиб кейин ёзишга ўтирар эдилар. Шундан бўлса керак устознинг ёзганлари, ҳамиша, ўқимишли ва залворли бўлар эди.

Бир куни устоз: “Мен иккита китоб ёзишни мўлжаллаяпман. Бунинг учун Москвага – Россия Федерациясининг миллий кутубхонаси, Максим Горький номидаги илмий-текшириш институти ҳамда Москва давлат университетига илмий сафар билан бормокчи бўляпман”, - деб қолди. Менинг ҳам бориш ниятим борлигини айтдим. Фикримиз бир жойдан чиқиб, бирга борадиган бўлдик. Хужжатлар расмийлаштирилди, хатлар тайёрланди. Хуллас, домла билан Москвадамиз. (Боришимиздан бир ҳафта олдин мен уларни огоҳлантириб қўйгандим) Бизни мезбонлар кутиб олишди. Домланинг кайфияти кўтарилиб, “Баланд йигитлар экан мезбонларимиз”, - деб қўйди. Улар бизни олиб бориб жойлаштиришди ва нима керак бўлса, бемалол мурожаат қилишимизни айтишди. Ўша куни дам олдик.

Эталаб: “Устоз, ишни нимадан бошлаймиз, режа тузиб олайлик”, - дедим. Биргаликда Москва давлат университетига борадиган бўлдик. У ерда бизни “Халқаро муносабатлар” проректори кутиб олди. Биз билан танишгач, ёрдамчиларини чақирдида, бизга нима керак бўлса ҳаммасига рухсатнома тайёрлашларини, ётоқхонадан жой ажратишларини айтди. Университет, факултетлари кутубхоналарига кириб ишлаш учун шароит қилиб беришди. Ҳамма хужжатлар пешингача тайёр бўлди. Ишни бошлаб юбордик. Кечкурун қайтишда домла болаларча хурсанд булиб: “Яхши ният билан келган эдик, биринчи кунданок ишларимиз юришиб кетди, илмнинг қудратини кўрдингизми?”, - дедилар. Албатта, менинг ҳам бошим осмонда эди.

Эртаси куни Россия Федерациясининг миллий кутубхонасига бордик. Қўлларимиздаги хатни кўрсатишимиз билан, дарров, рухсатнома тайёрлаб беришди. Ичкарига кирдик. Маҳобатли кутубхона. Кўриб кўзинг қувнайди. Одамларининг кириб-чиқишини кўринг, кети узилмайди. Нўъмон ака иккинчи қаватга кўтарилаётиб, бироз тўхтаб қолди. Кейин: “Кўряпсизми, Қобилжон миллатнинг даражаси мана шу билан белгиланади”, - деди, китобга ташна одамларни кўрсатиб. Кўнглимда бир орзиқиш пайдо бўлди. Бу ерда ҳам ишлар юришиб кетди. Қай тахлит унумли ишлаш кераклигини ўргатдилар.

Учинчи куни Максим Горький номидаги илмий-текшириш институтига бордик.. Сўнгги даврда нашр қилинган илмий асарлардан харид қилдик. Устознинг танишлари билан суҳбатлашдик, ташрифимиздан мақсадни айтдик. Домла шу ерда ҳам, илмий жамоатчилик билан, кўп нарсаларни режалаштирдилар. Ҳафтасига бир маротаба келиб туришга ваъда бериб, бу ердаги кўнгиллаган ишларимиз ҳам ижобий ечим топди. Қилинажак ишлар шу тахлит, режа асосида, давом этди.

Якшанба кунларини Катта шаҳарни айланиб, маданий ҳордиқ чиқариш, янги-янги таассуротлар олиш, китоблар харид қилишга ажратадиган бўлдик.

Домла оилада ёлғиз ўғил бўлганиданми, рўзғор ишларига унчалик аралашмаган, уйлангандан сўнг ҳам, домла кўпроқ илм билан машғул бўлган. Харид ишлари билан янгам (биз томонларда шундай аташади) шуғулланган эканлар. Шу билан устознинг бемалол ўз ишлари билан машғул бўлишлари учун шароит яратиб берган, бўлса керак.

Якшанба кунларининг бирида домла: “Кеннойингиз дазмол олинг, деган эди. Танлашга ёрдам бериб юборасиз”, - деди. Танлашга имконият катта. Қанақасидан олишимизни айтсам ”Кеннойингиздан бир сўрай”, - деб Тошкентга кўнғироқ қилдилар. Салом-алиқдан сўнг: “Қобилжонга тушунтиргин”, - деди. Янгам раҳматли: “Кўрдингизми, домлангиз Москвада туриб ҳам мендан маслаҳат сўрайдилар”, - деб ҳазиллашдилар. Дазмол, янгам айтганидай харид қилинди. Устоз: “Бу ишимиз кўнгилдагидай бўлди”, - дедилар, хурсанд бўлиб.

Китоб харид қилиш учун дўконларга кирсак, камида икки соат, қолиб кетардилар. Мен ҳазиллашиб: “Китоб танлашда янгамдан маслаҳат олмадингизку”, - десам домла: “Бу масалада кеннойингиз мендан ўргансин”, - дер эди мийғида кулганича.

Сафаримиз қариб, қайтаётганимизда иккаламизда ҳам бир коплан қоғозимиз бор. Аэропортдагилар коплан нима борлигини сўрашганида, домла шундай тушунтирдик (тўғриси, мен бироз нарида бўлганлигим учун уларнинг гапларини эшитмадим), назоратчилар қўлларини кўксига қўйиб, мамнуният билан, бизга оқ йўл тилашди.

СЎНГГИ МАНЗИЛГА КУЗАТИШ

Тошкентга йўлимиз тушса, шогирдлар биргалашиб, домлани кўргани уйига борамиз. Ташрифимиздан устознинг бошлари осмон қадар юксалади. Янгамизнинг эса доимо қозонида овқати, тандирида сомсаси тайёр туради. Биргаликда гурунг қиламиз. Кимнинг қандай муаммоси бўлса, баҳоли қудрат, ҳал қиладилар. Яхши таассуротлар билан қайтамыз.

Сўнгги йилларда домла кўп айрилиқларни бошидан ўтказдилар. Албатта, бундай нохуш ҳолатлар домланинг соғлигига ҳам таъсир қилмай қолмади. Шундай пайтларда ҳамкасблар ва шогирдлар билан устознинг ёнида бўлишга ҳаракат қилдик. Оқибатда домланинг ўзлари ҳам вафот этдилар. Сўнгги йўлга кузатаётганда, масжид ёнида устознинг тобути олдида туриб, азиз инсонимизни йўқотганимизга ўкиниб, жойлари жаннатдан бўлишини Янаргандан сўрадик.

Домламиз ҳаёт бўлганларида қутлуғ **80** ёшлигини нишонлаётган бўлар эдик. Афсуски бу улуғ инсон энди орамизда йўқ. Лекин бизга таскин берадиган

бир нарса борки, устознинг битиклари, илм аҳлининг, қалбида мангу яшайди.
Охиратлари обод бўлсин.

